

6 Forhandling uten forsoning

En minnepolitisk studie av Hamsun-året 2009 i Grimstad

Anita Estensen, Therese Strupstad Hagen og Olav Haugsevje

I 2009 var det 150 år siden Knut Hamsun ble født, og en nasjonal feiring av forfatteren ble gjennomført. Jubileet møtte motstand på grunn av Hamsuns nazistiske sympatier under den andre verdenskrigen. Motstand mot jubileet kom også i Grimstad hvor Hamsun bodde fra 1918 til han døde i 1952. Forfatterne fra Grimstad bys museer viser hvordan alle forsøk på å hedre Hamsun endte i strid om hans minne, og de leter fram minnepolitisk teori for å forstå det som skjedde.

Allerede i Hamsun-årets første måned kom det første utfallet mot feiringen. I sin faste spalte som gjesteskribent i Adresseavisen erklærte daværende teatersjef Otto Homlung Trøndelag Teater som Hamsun-fri sone.¹ Han ønsket å markere sin avsky mot nazisten Hamsun. Han mente at «her i landet vil vi helst at forfatterne skal ha et humanistisk budskap og per definisjon være moralsk gode mennesker. Sånn som Bjørnson var, for eksempel. Det var en god nordmann». Ifølge Homlung var «de mørkebrune tendensene i Hamsuns diktning» det stikk motsatte, med sin

1 Homlung, Otto: «Feiringen av en nazist», *Adresseavisen* 19.1.2009, *Adresseavisen.no*, lesedato 5.12.2017.

«egenartede stil og eksentriske, men ofte amoralske persongalleri». Vårt forhold til den andre verdenskrig vil aldri ta slutt, mente Homlung og fant trøst i at «min far, krigsseileren, ville vært enig. Også min fortsatt høyst levende svigerfar. Begge svømte de i olje etter torpederinger».

Kritikk av denne karakter skulle bli en gjenganger i jubileumsåret. Mange aktører fikk hard medfart. Den internasjonale Raoul Wallenberg-stiftelsen var ikke snauere enn at de kritiserte det norske kongehuset, spesielt dronning Sonja, for å feire en nazist da hun deltok på åpningen av Hamsun-året i februar 2009.² Stiftelsen mente også at det var en skandale at kronprinsesse Mette-Marit stilte opp som beskytter av Hamsun-året, og ba henne revurdere sitt beskytterskap.³

Kirke- og kulturdepartementet hadde noen år tidligere bestemt at Nasjonalbiblioteket skulle være organisator av den nasjonale delen av Hamsun-jubileet. Nasjonalbiblioteket ble bedt om å forestå «en høvelig markering av forfatteren Knut Hamsun».⁴ Dette tolket Nasjonalbiblioteket som at de skulle «sørge for at 150-årsjubileet for Knut Hamsuns fødsel skulle markeres på en måte som var verdig Hamsuns nasjonale og internasjonale anerkjennelse som dikter». Det offisielle navnet på jubileet ble *Hamsun 2009*.⁵

Det som skulle feires, var *forfatteren* Hamsun.

En nedtoning av Hamsuns politiske løpebane ble likevel vanskelig å opprettholde, selv for daværende kirke- og kulturminister Trond Giske. I en interpellasjon i Stortinget i 2007 svarte han på spørsmålet om departementets rolle i Hamsun-jubileet at «hovedoppmerksomheten i 150-årsjubileet for Knut Hamsuns fødsel skal være rettet mot hans litterære produksjoner og hans posisjon i norsk kulturhistorie som for-

2 Raoul Wallenberg var svensk diplomat og kjent for sin deltakelse i redningsaksjonen av jødene i Ungarn i 1944–45. Oppdraget til International Raoul Wallenberg Foundation er å utvikle utdanningsprogrammer og kampanjer for offentlig bevissthet basert på verdiene av solidaritet og borgerlig mot, (de) etiske hjørnesteinene til Holocaustens frelser, jf. «About the foundation», *Raoulwallenberg.net*, lesedato 6.12.2017.

3 «Ny kritikk mot Hamsun-markering», *Raoulwallenberg.net*, lesedato 5.12.2017.

4 Brev fra Kultur- og kirke departementet til Nasjonalbiblioteket 29.7.2005.

5 Nasjonalbiblioteket: *Rapport Hamsun 2009*, Oslo [2010], s. 6.

fatter». ⁶ Han håpet at jubileumsmarkeringen ikke bare ville se bakover, men også framover slik at nye generasjoner kunne oppleve Hamsuns fantastiske skildringer og fortellinger. To år etter var han kommet på andre tanker. På en pressekonferanse sa han at jubileet burde belyse både forfatterskapet og hans politiske svik. ⁷ Denne dualiteten mellom dikteren Hamsun og personen Hamsun kom til å prege jubileet på alle nivåer.

Den danske avisen Politiken oppsummerte dette på en slående måte: «Hver gang talen falder på landets store søn Knut Hamsun, springer såret op. For den store nordmand, forfatter og nobelpristager havde to ansigter. Det ene et, man bøjer sig for. Det andet et, man vender ryggen. Og den kombination har i tidens løb voldt ikke så få nordmænd svære motoriske vanskeligheder.» ⁸

Det var ønske om å feire Hamsun også lokalt flere steder, og spesielt der han hadde bodd i perioder av sitt liv. Grimstad kommune var én av dem. En bredt sammensatt komité ble nedsatt, med representanter fra både kommunen og kulturlivet. Grimstad bys museer, som hadde formidlet Hamsun gjennom mange år, deltok også i forberedelse og gjennomføring av flere arrangementer i forbindelse med jubileet.

Museet fikk dermed en dobbeltrolle under jubileet. Museet var både faginstusjonen som forvaltet og formidlet Hamsun i Grimstad og involvert i et annet prosjekt som Grimstad kommune noen år tidligere hadde satt i gang: «Grimstad – dikternes by». I april 2007 hadde museet inngått en samarbeidsavtale med Grimstad kommune om å ha hovedansvaret for denne satsingen. ⁹ På denne måten ønsket Grimstad kommune å gjøre noe mer utav det historiske faktum at både Henrik Ibsen og Knut Hamsun hadde bodd i kommunen i sin tid. ¹⁰

6 *Forhandlinger i Stortinget* 14.5.2007, s. 2945.

7 Oddbjørn Johannessen: «Finnes det forsoning hos Hamsun? Kan vi forsone oss med Hamsun?», i Hans Chr. Garmann Johnsen ofl. (red.): *Kunstens form og kulturens bruk*, Kristiansand 2011, s. 118.

8 «Ny kritikk mot Hamsun-markering», *Raoulwallenberg.net*, lesedato 6.12.2017.

9 *Samarbeidsavtale mellom Grimstad kommune og Stiftelsen Grimstad bys museer om gjennomføring av Grimstads satsing som Dikternes by*, 2007.

10 Hamsun bodde riktignok i Eide kommune, men den ble slått sammen med Grimstad i 1971.

To av kapitelforfatterne var medaktører i Hamsun-året. Estensen var leder av Grimstad bys museer og Grimstad – dikternes by, og Haugsevje var prosjektleder for en utstilling i jubileumsåret. Estensen og Haugsevje forberedte ikke forskning på dette temaet i 2009. Ni år etter jubileumsåret vil det likevel være utfordrende å anlegge en nødvendig distanse til den feiringen som museet var involvert i. I arbeidet med jubileumsprogram og arrangementer framsto museets administrasjon åpenbart som en varm forsvarer av Hamsun-feiringen. Arbeidet med denne studien har også vist at det i 2009 kunne virke uklart hvem som til enhver tid var aktørene i avviklingen av jubileet. Grimstad bys museer, Grimstad – dikternes by og Grimstad kommune kunne lett forveksles med hverandre.

Spørsmålet vårt er hvordan debatten og markeringen i Grimstad i 2009 belyser sentrale minneteoretiske begreper som kollektivt minne, minnekultur og minnepolitikk.

Problemstillingen tilsier at vi ikke melder oss inn i debatten om hvordan forholdet mellom Knut Hamsuns liv og verk best kan forstås. Vi skal snarere se nærmere på behovet i offentligheten for å diskutere og bearbeide det konfliktfylte forholdet som finnes til Knut Hamsun. Grimstad står i sentrum i vår framstilling, som et eksempel som ikke nødvendigvis er enestående i norsk sammenheng. Den aktuelle debatten i forbindelse med Hamsun 2009 kan vi se på bakgrunn av en offentlighet som Hamsun var med på å prege i rollen som forfatter og samfunnsdebattant helt fra den nyskapende romanen *Sult* i 1890.

Knut Hamsun i offentligheten

Utover i 1890-årene holdt Hamsun en rekke litterære foredrag hvor han kritiserte problem-litteraturen, eller «samfundsdiktningen», som han kalte den. Han mente sjelslivet i litterære framstillinger var utelatt til fordel for sosiale problemstillinger, og at de litterære personene framstod som «karakterer og typer». Dette var i varierende grad kritikk av Alexander Kielland, Henrik Ibsen og i mindre grad av Bjørnstjerne

Bjørnson.¹¹ I 1898 holdt Hamsun et foredrag hvor han hevdet at forfatterrollen er den samme som rollen til en «vagabond» eller «løsgjenger uten pass». Her kritiserte han den norske forfatterrollen, hvor diktere siden 1870-tallet hadde framstått og blitt lest som «oppdragere, reformatorer».¹²

Litteraturviteren Tore Rem skriver at det nettopp var en slik rolle som åndelig leder Hamsun var tiltenkt, som en arvtaker etter Bjørnson.¹³ Om vi ser på foredrag og sakprosa av Hamsun fra 1899 («Et dikterliv») og framover, får man i alle fall et inntrykk av Hamsuns utvikling fra å hevde sitt litteratursyn til å hevde sine politiske syn. Hamsun kom til å stå for en konsekvent oppvurdering av tysk kultur, på bekostning av den engelske, som det virket som han hadde lagt for hat.¹⁴

Litteraturviteren Lars Frode Larsen mener den tidlige radikale perioden i 1890-årene, hvor Hamsun var full av framskrittstro, er havnet i skyggen for hans senere utvikling. Den utviklingen var preget av overgang til en mer tradisjonell skrivestil, minkende behov for religionsoppør, omskriving av tidligere bøker til en mindre radikal uttrykksform og ikke minst det tvilsomme politiske selskapet han kom til å havne i.¹⁵

Som 59-åring kjøpte Hamsun i 1918 den gamle herregården Nørholm i Eide, senere Grimstad. Der bodde han fram til sin død 34 år senere, i 1952. Pengene han fikk for nobelprisen for *Markens grøde* i 1920, gikk helt og holdent til opprustning av den nyinnkjøpte gården. I mellomkrigstiden var han Eide herreds største skatteyder. Samtidig som Hamsun selv drev landbruk i Grimstad (og tidligere på Hamarøy), kom han stadig til å vektlegge at han først og fremst var gårdbruker, og at bonden var grunnpilaren i samfunnet.¹⁶

11 Jf. Knut Hamsun: «Norsk litteratur» og «Psykologisk litteratur», i *Samlede verker*, 25. *På turné*, Oslo 2009, s. 15–66.

12 Knut Hamsun: «Mot overvurdering av dikteren og diktningen», i *Samlede verker*, 25. *På turné*, Oslo 2009 s. 145–156.

13 Tore Rem: *Hamsun. Reisen til Hitler*, Oslo 2014, s. 49–50.

14 Jf. eksempelvis Knut Hamsun: «England må i kne», i *Samlede verker*, 25. *På turné*, Oslo: 2009, s. 249–255 og Knut Hamsun: «Tyskland og England», i *Samlede verker*, 27. *Taler på torvet II*, Oslo 2009, s. 127.

15 Lars Frode Larsen: *Radikaleren*, Oslo 2001, s. 12.

16 I et skriv til *Illustrert biografisk leksikon* skrev han (1916): «Driver jordbruk. (Forfatteri er ikke borgerlig stilling)». Knut Hamsun: «Svar til Illustrert biografisk leksikon», i *Samlede verker*, 27. *Taler på torvet II*, Oslo: 2009, s. 200–201.

Hamsun gikk ut i offentligheten med debattinnlegg og uttalelser om både generelle samfunnsspørsmål og saker som angikk hans interesser som bonde på Nørholm. Det siste kan best illustreres med en sak han i 1933 førte mot familien som opprinnelig stammet fra gården. Hamsun fikk fradømt familien Petersen Nørholmen retten til å bruke dette slektsnavnet. Saken fikk ikke sin endelige løsning før i 1986, da familien fikk tilbake retten til slektsnavnet, og dukket opp igjen under Hamsun-jubileet i 2009.

Det var de hardnakkete politiske utspillene som fikk mest oppmerksomhet. Hamsun gikk til angrep på fredsarbeider og journalist Carl von Ossietzky, som satt i konsentrasjonsleir i Tyskland.¹⁷ Den norske Nobelkomité ga i 1936 Ossietzky fredsprisen for 1935. Året etter ga Nordahl Grieg sin vurdering av Hamsun som forfatter og politiker: «Ingen europeisk dikter har idag mer åpent enn Hamsun bekjent sig til reaksjonen. Hans navn, mektig av et livsverk, brukes idag som en svøpe mot frie mennesker under fascismens diktatur.»¹⁸ Grieg skilte likevel mellom den politiske meningsytteren og dikteren: «Hans selvstorhet er i reaksjonen; men det dypeste av hans diktning er ubesmittet av den.»¹⁹

Under den andre verdenskrig bidro Knut Hamsun i propaganda til fordel for nasjonalsosialistene og Tysklands krigføring. Den 7. mai 1945 lot Hamsun trykke en beundrende nekrolog over Hitler.²⁰ I oktober samme år ble han lagt inn ved Psykiatrisk Klinik i Oslo til psykiatriske undersøkelser. Klinikken konkluderte med at Hamsun hadde «varige svekkede sjelsevner». Riksadvokaten unnlot derfor påtale om landssvik, men staten reiste sivil erstatningssak. Saken i herredsretten ble ført i Storgata 44 i Grimstad 16. desember 1947. Den endelige dommen kom i Høyesterett 24. juni 1948.

I sin bok om Hamsun, Hitler og pressen (1995) beskriver histori-

17 Knut Hamsun: «Ossietzky», i *Samlede verker*, 27. *Taler på torvet II*, Oslo 2009, s. 321–322.

18 Nordahl Grieg: «Knut Hamsun», i *Veien frem. Artikler i utvalg ved Odd Hølaas*, Oslo 1947, s. 81.

19 Nordahl Grieg, samme sted, s. 84.

20 Knut Hamsun: «Adolf Hitler», *Aftenposten* 7.5.1945.

keren Tore Stuberg holdninger til Hamsun slik de kom til uttrykk i pressen de ti første årene etter 1945:²¹

I de tre-fire første årene etter krigen blir Knut Hamsun først og fremst sett på som landssviker. Likevel forsøker et flertall av dem som uttaler seg, å «redde» ham. Den Hamsun som gikk nazistenes ærend, er ikke den samme Hamsun man hadde elsket i et par mannsaldre. [...] Norsk presse kan ikke forklare dette på annen måte enn at Knut Hamsun *må* være senil.

Stuberg ser 1949 som året hvor dette forandrer seg. Hamsuns aller siste bok, *Paa gjengrodde Stier*, kom det året. Resepsjonen av boken tilsier at kritikerne mener at Hamsun ikke har «varig svekkede sjelsevner». Stuberg oppsummerer med at flertallet av skribentene nå eksplisitt skiller mellom liv og verk.²² Dette er i tråd med Nordahls Griegs syn allerede i 1936. Dagens ulike syn på forholdet mellom Hamsuns liv og verk kan dermed føres tilbake til Hamsuns samtid.

Fra Hamsuns død i 1952 beskriver Stuberg hvordan dikteren Hamsun får sin renessanse.²³ Det man ikke kan fange opp i avisene, er skribenter som eventuelt har avholdt seg fra å skrive om Hamsun. Nykritikkens gjennombrudd i litteraturvitenskapen kom i alle fall til å sette spørsmål ved sammenhengen mellom forfatteren og verket. Det har foregått en langsom restituering av Hamsuns posisjon fram til vår tid, men ikke først og fremst på grunn av nykritikerne. Francis Bull med sine historisk-biografiske lesninger tok opp Hamsuns diktning til ny og positiv vurdering i 1953.²⁴

21 Tore Stuberg: *Hamsun, Hitler og pressen: Knut Hamsun i norsk offentlighet 1945–1955*. Oslo 1995, s. 45.

22 Tore Stuberg, samme sted, s. 84.

23 Tore Stuberg, samme sted, s. 119.

24 Bull, Francis: «Hamsun på ny. Tale til studentene på en 'kulturkveld' om dikteren Knut Hamsun, våren 1953», i Francis Bull: *Møter med mennesker. Artikler og taler i utvalg*, Oslo 1987, s. 243–258.

Minneteoretiske innfallsvinkler

Hamsun-feiringen i Grimstad kom til å være preget av en lokal debatt som tok utgangspunkt i minnet om den andre verdenskrig. Debattens kjerne var hvorvidt det var riktig å minnes Knut Hamsun eller ikke. Det gjør det relevant å introdusere begrepet *kollektivt minne*.

Det var den franske sosiologen Maurice Halbwachs som i mellomkrigstiden gjennomførte de første grundige studiene av det han kalte kollektivt minne – minner som er felles for større eller mindre grupper.²⁵ Halbwachs mente at minnene, eller en gruppes felles bilde av fortiden, er grunnleggende for menneskers evne til å leve sammen i grupper. Kollektivet definerer både hva som skal minnes og hvordan det skal minnes, og det kollektive minnets viktigste funksjon er å skape tilhørighet og engasjement.

I Halbwachs' ettertid har studier av minne og kollektivt minne fått en lang forskningstradisjon innenfor en rekke fagdisipliner. Flere teoretiske og begreper, som sosialt minne og kulturelt minne, er blitt introdusert.²⁶ Ulike fagdisipliner bruker ulike begreper om det som til syvende og sist dreier seg om en kollektiv utvalgsprosess der noen fakta uteglemmes bevisst eller ubevisst, og hvor andre fakta framheves eller vektlegges. I vår studie velger vi å bruke begrepet kollektivt minne.

Halbwachs' teorier har vist seg å være vanskelige å forsvare fullt ut. Erindringsforskeren James Young, for eksempel, har understreket det tilsynelatende naive poenget at det er enkeltmennesker og ikke grupper eller samfunn som sådan som minnes. I den grad et samfunn minnes, hevder Young, er det kun i kraft av at samfunnets institusjoner og ritualer former minnene til de menneskene som er en del av samfunnet.²⁷ Et eksempel i vårt materiale er at en stor del av leser-

25 Om Halbwachs i Ola Svein Stugu: *Historie i bruk*, Oslo 2008, s. 26.

26 Astrid Erll: «Cultural Memory Studies: An Introduction», i Astrid Erll ofl. (red.): *A companion to cultural memory studies*, Berlin/New York 2010, s. 1.

27 Om Young i Kyrre Kverndokk: « Monumentalt og usynlig: Minnesmerkers vei inn og ut av glemselen », i Anne Eriksen ofl. (red.): *Tingenes tilsynekomster. Kulturproduksjon, materialitet og estetikk*, Oslo 2013, s. 124–125.

brevene fra motstanderne av Hamsun-markering var uttrykk for personlige minner fra eller om den andre verdenskrig.

Anne Eriksen bruker det kollektive minnet om den andre verdenskrig som eksempel i sin omtale av begrepet kollektivt minne i boka *Historie, minne og myte* i 1999. «Når historiekunnskapen forvandles til erindring», sier Eriksen, innebærer det at «enkeltpersoner tar den til seg og oppfatter den som sin. Det nasjonale blir personlig, og dermed levende». ²⁸ Eriksen sier videre at det kollektive minnet om den andre verdenskrig «formidler et verdigrunnlag som de fleste nordmenn uproblematisk har kunnet bekjenne seg til, relativt uavhengig av om de selv har opplevd okkupasjonstiden eller ikke». ²⁹

Kampen og debatten om Knut Hamsuns ettermæle tilspisset seg ved flere anledninger i både opptakten til og i jubileumsåret. Den første gangen var i 2007 da det kom forslag om å sette opp en byste av Knut Hamsun i Grimstad. Så, igjen, da et forslag om å oppkalle en gate eller en plass etter Hamsun ble fremmet året etter. Det gikk heller ikke stille for seg da Grimstad bys museer åpnet sin Hamsun-utstilling i jubileumsåret. I denne sammenheng er det relevant å se til minneteori om monumenter og minnesteder.

Etableringen av minnesteder er ofte en institusjonalisert form for minnepraksis, og en sentral del av minnepolitikken handler om hvordan steder politiseres og avpolitiseres ved hjelp av monumenter. Anne Eriksen hevder at å «reise et monument» betyr å slå fast en mening, en tolkning, på den mest tenkelige konkrete måte «ved helt bokstavelig og fysisk å erobre og holde et sted». ³⁰ Videre sier Eriksen at monumentene er påstander, ikke resonnementer. «Monumentenes oppgave er ikke å fortelle i det vide og brede om hva som har skjedd på stedet, men å sørge for at tilskuerens kunnskap om det som har skjedd blir forvandlet til den rette sorten opplevelse og dermed til den rette sorten minner», påstår hun. ³¹

28 Anne Eriksen: *Historie, minne og myte*, Oslo 1999, s. 103.

29 Anne Eriksen: *Historie, minne og myte*, Oslo 1999, s. 103.

30 Anne Eriksen i Kyrre Kverndokk: «Monumentalt og usynlig: Minnesmerkers vei inn og ut av glemselen», i Anne Eriksen ofl. (red.): *Tingenes tilsynekomster. Kulturproduksjon, materialitet og estetikk*, Oslo 2013, s. 124.

31 Anne Eriksen: *Historie, minne og myte*, Oslo 1999, s. 94.

I Grimstad var det debatt om Hamsun-bysten lenge før det ble bestemt at den skulle settes opp. Etnologen Jonas Frykman og kulturviteren Kyrre Kverndokk tillegger «tilskueren» av monumentet en mye større betydning enn det Anne Eriksen gjør. De vektlegger begge at et monument trenger et publikum, og at monumentets publikum vil fortolke monumentet på ulike måter.³² Aktuelt i den sammenhengen er også kulturviteren Astrid Erlls påstand om at monumenter, ritualer og bøker som ikke aktualiseres, kun er dødt materiale som ikke har noen innflytelse i samfunnet.³³

Debatten i Grimstad ble så opphetet at det våren 2009 ble gjennomført et forsoningsmøte på ordfører Hans Antonsens initiativ. Dette materialet kan belyses gjennom begrepet *opphetet tolkning*, introdusert av David Uzzell og Roy Ballantyne i artikkelen «Heritage that Hurts».³⁴ Opphetete tolkninger tar høyde for og ser behovet for en følelsesmessig komponent i tolkningen. Opphetet tolkning aksepterer at man er subjekter med et bredt register av emosjonelle reaksjoner, enten den kommer direkte fra objektet eller formidles gjennom fortolkning. Flere faktorer, som tid og distanse, kan påvirke det emosjonelle engasjementet. Videre kan fysisk og/eller psykologisk distanse både dempe og framheve en persons følelsesmessige involvering.³⁵

Begrepene *minnepolitikk* og *minnekultur* blir sentrale i vår analyse, og vi legger til grunn den forståelsen av disse som er omtalt i kapittel 1.

32 Jonas Frykman: To graver: Om monumenter, politisering og kulturelle parenteser», i Nils Gilje ofl. (red.): *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*, Bergen 2007, s. 21–42; Kyrre Kverndokk: «Monumentalt og usynlig: Minnesmerkere vei inn og ut av glemselen», i Anne Eriksen ofl. (red.): *Tingenes tilsynekomster. Kulturproduksjon, materialitet og estetikk*, Oslo 2013, s. 123–144.

33 Astrid Erll, samme sted, s. 5.

34 Begrepet er fritt oversatt fra begrepet *hot interpretation* introdusert av David Uzzell ofl. i «Heritage that Hurts. Interpretation in a postmodern world», i Graham Fairclough ofl. (red.): *The heritage reader*, London/New York 2008, s. 502.

35 David Uzzell ofl.: «Heritage that Hurts. Interpretation in a postmodern world», i Graham Fairclough ofl. (red.): *The heritage reader*, London/New York 2008, s. 508.

Bysten på Knut Hamsuns plass

I Grimstad var begynnelsen av jubileumsåret preget av det kommunale initiativet om å navngi en gate eller plass etter Hamsun. Kommunen ba innbyggerne sende inn forslag om sted. «Det er flere forslag til veistumper og plasser som kan æres med Knut Hamsuns navn. Nå skal de politiske utvalgene diskutere saken», meldte Grimstad Adresse-tidende.³⁶ Det viste seg å være vanskelig å finne en gate hvor det ikke hadde bodd profilerte motstandsfolk under den tyske okkupasjonen, og flere forslag ble trukket tilbake.³⁷ Kampen stod om hvilken betydning et monument og en Hamsun-gate eller -plass representerte. Debatten kom til å dreie seg om både byste og gatenavn.

Uenigheten er gjenkjennelig fra de ulike syn på Hamsuns etter-mæle som ble hevdet de første ti årene etter 1945, oppsummert ovenfor ved hjelp av Tore Stubergs historiske oversikt. Skal man forklare forfatterens verk ut fra biografiske forhold, eller skal man holde liv og kunst atskilt? I Grimstad var det i 2009 en egen avdeling av Hamsun-selskapet. Lederen Ola Veigaard var en profilert aktør i Hamsun-feiringen og klar på hva han mente om dette spørsmålet: «Det må kunne gå an å skille mellom nobelprisvinneren og den politiske idioten han var».³⁸ Han presiserte at «vedtaket gjelder dikteren Knut Hamsun og ikke politikeren Knut Hamsun».

Veigaards påstand handlet om hvordan man bør *velge* å se meningsinnholdet. I leserbrevene i avisene var det tydelig at flertallet av bidragsyterne ikke så det på samme måte. Jarle Christiansen skrev sarkastisk: «Grimstad vet jo verdien av å spalte personer i ulike bestanddeler og kun hedre de edle sidene ved byens berømteter».³⁹ Christiansen foreslo like sarkastisk å sette opp et minnesmerke over

36 Karin Engh: «Venter diskusjon om Hamsun gate», *Grimstad Adressetidende* 17.1.2009.

37 Erling Lauvrak: «Trekker forslaget om Hamsuns gate», *Grimstad Adressetidende* 13.1.2009.

38 Kjetil Karlsen: «Kan ikke bli omkamp», *Grimstad Adressetidende* 5.2.2009.

39 Jarle Christiansen: «Hva med et minnesmerke over sønnen til Anna Caroline Bang?», *Grimstad Adressetidende* 5.2.2009.

Knut Hamsuns byste laget av Roald Olsson. Etter mye debatt ble Knut Hamsuns plass lagt til parkeringsplassen utenfor Storgata 44, hvor Grimstad bibliotek holdt til. Bysten ble satt opp samme sted. Siden avdukingen i 2009 har ikke bysten vært i bruk i offisielle markeringer. I 2018 var det fremdeles et spørsmål om Storgata 44 blir tilholdssted for et nytt Hamsun-museum. Foto: Simen Samuelsen.

sønnen til Grimstad-kvinnen Anna Caroline Bang (Vidkun Quisling). Anne Eriksen beskriver hvordan det å reise et monument dreier seg om «å skape den rette sorten minner». ⁴⁰ I Grimstad var det tydelig at Ola Veigaard ikke fikk dette til med sitt utsagn. Publikum la ulik betydning i monumentet og Knut Hamsuns plass.

Det kan være verdt å merke seg hva debatten i Grimstad ikke kom til å handle om. Det ble aldri noe tema hvilken kunstner som skulle lage monumentet, og det ble heller aldri noen offentlig debatt om det kunstneriske uttrykket eller utformingen av selve minnestedet. Billedhugge-

⁴⁰ Anne Eriksen: *Historie, minne og myte*, Oslo 1999, s. 94.

ren Roald Olssons tradisjonelle, realistiske avbildning av Knut Hamsun framsto som det eneste alternativet. Hamsuns barnebarn Anne Marie Thurmann-Moe hadde gitt denne bysten i gave til Grimstad bys museer, som lot kommunen disponere den til bruk i det offentlige rom.

Den voldsomt følelsesladde debatten i kommentarfelter og leserbrev forholdt seg ikke til bysten som fysisk uttrykk. Filosofen Øyvind Pålshaugen skrev i etterkant at man kunne tenke seg et kunstverk som nettopp belyser og problematiserer ettertidens todelte forhold til Hamsun.⁴¹ Bysten hadde ingen problematiserende funksjon i konflikten stor dikter vs. nazist. Derfor er det mulig å si at Grimstad kommune gikk glipp av en interessant mulighet til nettopp å ta på alvor det konfliktfylte forholdet som offentligheten hadde til Knut Hamsun.

Det er en tradisjonell oppfatning at en byste eller et monument er en heder til fortjenestefulle borgere og viktige historiske hendelser. Historikeren Ola Svein Stugu beskriver hvordan denne forståelsen av monumenter utviklet seg i forbindelse med framveksten av nasjonalismen og det gryende demokratiet. «Monumenta skulle tene didaktiske formål: Det dei viste til, var verdt å hylle og minnast, og skulle tene som føredøme for ettertida.»⁴² Med en slik forståelse av et monument blir det tydelig at det ikke er rette sorten minner som ble framkalt i Grimstad i 2009.

Arbeidet med å etablere et offentlig minnested er en vanlig og gjenkjennelig minnekulturell praksis i forbindelse med jubileum. Da dette ble gjort for å minnes Knut Hamsun, opplevde store deler av publikum at dette ikke passet inn i skjemaet for den minnekulturen man var vant med, og som særlig gjør seg gjeldende i minnemarkeringer for falne under den tyske okkupasjonen.

Den 2. februar 2009 vedtok Grimstad kommunestyre med 18 mot 17 stemmer å kalle plassen utenfor Storgata 44 Knut Hamsuns plass. Det var der Sand herredsrett hadde dømt han i erstatningssaken. I saksframlegget hadde rådmannen anbefalt at Knut Hamsun fikk en

41 Øyvind Pålshaugen: «Hvordan redde Hamsun fra Hamsun?», i Hans Chr. Garman Johnsen ofl. (red.): *Kunstens form og kulturens bruk*, Kristiansand 2011, s. 47.

42 Ola Svein Stugu: *Historie i bruk*. Oslo 2008, s. 93.

gate og/eller en sentral plass oppkalt etter seg. «Grimstad har et spesielt forhold til to av verdenslitteraturens store diktere», skrev rådmannen: «Henrik Ibsen har sin gate i Grimstad. Tiden er moden for at også Knut Hamsuns forfatterskap blir hedret på samme måte.»⁴³

Flere av motstemmene i leserbrevene var opptatt av at en byste, gate eller plass var en måte å hedre *personen* Knut Hamsun på. Et forslag fra Lars Erik Ødegården (FrP) gikk ut på at plassen kunne få navn etter en av Hamsuns romankarakterer. Dette forslaget var det ikke flertall for, men det viser hvordan en politiker prøvde å lage et kompromiss og samtidig vise til feiringen av Hamsun som forfatter.

I avisreferat fra debatten er et innlegg i kommunestyremøtet av Brit Eskedal (Ap) formulert på en måte som journalisten kanskje har ansvaret for, men som viser hvor absurd debatten til tider kunne bli. Etter å ha nevnt at Eskedal var sterk motstander av å hedre forfatteren, het det: «Selv om hun var liten jente da Hamsun levde, husker hun ham fortsatt. Hun klarte derfor ikke dele ham opp i to deler.»⁴⁴

Terje Stalleland (FrP) mente at vanlige demokratiske spilleregler burde omgås i en slik sak. Han mente det burde ha vært *et krav om enstemmig flertall*.⁴⁵ Lars Erik Ødegården (FrP) spissformulerte seg: «Det er stort sett bare innflyttere som vil ha dette, mens ekte grimstadgutter og -damer er imot.»⁴⁶ Når først Knut Hamsuns plass var stemt igjennom, ble det enstemmig vedtatt at bysten av Roald Olsson skulle settes opp der.

Det nasjonale blir personlig

Det kollektive minnet knyttet seg i Hamsun-året åpenbart til minnet om den andre verdenskrig. Minnene om tysk invasjon og norsk motstand var et stadig tilbakevendende tema i løpet av 2009, og før.

43 Referat fra kommunestyremøte 2.2.2009, Vedtaksprotokoll for Kommunestyret 2007–2011, *Grimstad.kommune.no*, s. 33, lesedato 19.12.2017.

44 Kjetil Karlsen: «Å være ærlig er ikke å fortie», *Grimstad Adressetidende* 5.2.2009.

45 Kjetil Karlsen, samme sted.

46 Kjetil Karlsen, samme sted.

Ola Veigaard fra Hamsun-selskapet lanserte i 1992 et forslag om å sette opp et Hamsun-monument på Dyviks plass ved Storgata i sentrum. Dette møtte sterk motstand, først og fremst på grunn av at familien Dyviks hus hadde stått her. Dyvik-familien trykte og utga Grømstadposten fra dette huset inntil tyskerne innstilte avisen i 1940. Huset var et senter for motstandskampen under den andre verdenskrigen.

Redaktør Olav Dyvik (1909–1944) var sjef for en hjemmefront-gruppe i Grimstad og delaktig i våpentransport og øvelser. Han var én av de seks i «Laudals-gjengen» som ble arrestert i januar 1943, dømt til døden i tysk krigsrett 14. april 1944 og henrettet ved skyting på Trandum 9. mai 1944. Broren Oddvar Dyvik (1918–1944) hjalp flyktninger før arrestasjonen og døde som NN-fange i Natzweiler.⁴⁷ Yngstebroren Kaare Dyvik (f. 1922) overlevde fangenskap på Arkivet i Kristiansand, på Grini og i Sachsenhausen.⁴⁸ Det monumentet som til slutt ble reist på Dyviks plass i 1992, var et krigsmonument til minne om Olav og Oddvar Dyvik.

Først i 2007 ble det igjen diskutert muligheten av et Hamsun-monument i Grimstad. Dette ble foranlediget av et leserinnlegg i Grimstad Adressetidende, signert av nettopp Kaare Dyvik på vegne av Dyvik-familien. I innlegget nevnte Dyvik debatten i 1992, som hadde frambrakt såre følelser i familien. Likevel mente familien nå i 2007 at tiden var inne for å foreslå plasseringen av en Hamsun-byste nede ved sjøkanten.

Det vil kanhende vekke undring at et slikt forslag fremsettes av familien Dyvik. I rent lokal sammenheng legges til grunn familiens ønske om å yde sitt bidrag til å løse opp den gjenstridige knuten som helt siden krigen har ligget forankret i manges bevissthet og som har medført en viss ubalanse i byens indre liv. Men dypsett har forslaget sitt utspring i budskapet som Major Arne Laudal og hans betrodde menn, som inkluderte Torleif Tellefsen og Olav

47 Dag Kåre Engebretsen ofl.: «De norske ofrene for annen verdenskrig», *VG.no*, lesedato 14.12.2017.

48 Stiftelsen Arkivet: «Fanger fra Agder 1940–1945», *Stiftelsen-arkivet.no*, med etternavn som begynner på C–D, lesedato 14.12.2017.

Dyvik fra Grimstad, overbrakte om kvelden den 8. mai 1944, like før de dødsdømte seks menn ble brakt til retterstedet i Trandumskogen. I deres felles siste hilsen oppfordret de sine landsmenn til å gjenoppbygge Norge i forsoningens og fredens ånd, og ikke legge bitterhet og hat til grunn.⁴⁹

Virkningen av leserinnlegget var formidabel. Ola Veigaard, ordføeren og museets styreleder Svein Harberg syntes dette var en stor nyhet. «Dette er en glad nyhet for alle som i mange år har arbeidet med Hamsun her i Grimstad, og nå ser vi at holdningene begynner å løsne», sa Veigaard.⁵⁰ Dyvik skrev sitt innlegg med bakgrunn i Dyvik-familiens innsats og tap under krigen. Med hans egen bakgrunn som motstandsmann og krigsfange ble hans meninger tillagt stor verdi og viktighet.

Det «eksploberte» i avisspaltene, særlig i Grimstad Adressetidende, på nyåret 2009. Når vi i etterkant går igjennom leserinnleggene, er det slående hvor personlig vinklet svært mange av dem var. Det var som nevnt også Otto Homlungs innlegg. I forbindelse med sin forakt for Hamsun fortalte han hvordan hans far og svigerfar ble torpedert under den andre verdenskrigen.

I et leserinnlegg i Grimstad Adressetidende valgte også Agnethe Lehland Eftevaag en personlig innfallsvinkel til hvorfor Hamsun aldri blir noen folkehelt for henne. Hun fortalte om farens motstandsarbeid i Milorg, om arrestasjonen, tortur og fangenskap i flere tyske konsentrasjonsleirer, hvor han til slutt døde.⁵¹

Claus og jeg har hatt et godt hjem med en mor som var eneforsørger i en vanskelig etterkrigstid. Vi har lært å sette pris på de små ting i hverdagen, bli glad i naturen og ikke minst takknem-

49 Kaare Dyvik: «Er tiden moden for en Knut Hamsun-byste på en dertil egnet plass i Dikternes by?», *Grimstad Adressetidende* 23.8.2007.

50 Karin Engh: «Du store min», *Grimstad Adressetidende* 23.8.2007..

51 Agnethe Lehland Eftevaag: «Hamsun, landssviker og folkehelt – et lite apropos», *Grimstad Adressetidende* 24.1.2009.

lige for at vi lever i et fritt land, selv om prisen ble dyr for oss, vi vokste opp uten en far. Grimstad var et godt sted å vokse opp i.

Eftevaags personlige historie var knyttet til det å være datter av en motstandsmann. Selv hadde hun minner fra etterkrigstiden som bærer preg av det som skjedde under krigen. Minnet ble også knyttet til naturglede. Anne Eriksen beskriver hvordan naturen i norsk sammenheng ofte blir tolket som noe ubestridelig nasjonalt.⁵² Samtidig forteller hun Eftevaag en gjenkjennelig historie om skjebnen til mange motstandsfolk: Hun nevner Milorg, Arkivet i Kristiansand, Grini, konsentrasjonsleirene. Slik blir de personlige historiene knyttet til en viktig del av det kollektive minnet om den tyske okkupasjonen.

Et leserbrev fra Knut Røed var på samme måten knyttet til farens historie. Her er det en annen del av det kollektive minne som blir aktualisert ved at faren var krigsseiler. Røed viste til den kjente uttalelsen fra Hamsun hvor han ønsket de tyske ubåtene hell og lykke i jakten på den allierte handelsflåten. Argumentasjon knytter seg til det kollektive minnet om handelsflåten og ikke minst hvordan krigsseileren ble behandlet etter krigen. Krigsseilerne manglet et minnesmerke i Grimstad i 2009, og flere talte for at et slikt burde reises. Dette bar frukter; et minnesmerke for krigsseilerne ble reist i 2010.

Det er liten tvil om at motstanderne av Knut Hamsuns plass med minnesmerke oppfattet at dette var en heder av mennesket (også nazisten) Hamsun. Bertil Kling benyttet seg også av en personlig vinkling i sitt innlegg, hvor han illustrerer problemstillingen ved å opplyse om hvordan gater fikk nye navn i krigsårene:

Innledningsvis vil jeg gjøre det helt klart at det fremdeles lever en del totalt uskyldige mennesker som daglig forsøker å distansere seg fra nazistenes herjing under siste verdenskrig.

Når man i dag vil oppkalle gater og plasser etter nazister og landssvikere, er det som å spytte på disse. Undertegnede var en

52 Se Anne Eriksen: *Historie, minne og myte*. Oslo 1999, s. 47 ff.

av dem som måtte tåle den enorme ydmykelse det var å få nazifisert sin barndomsby.

I 1940, kort tid etter at tyskerne hadde hærtatt landet vårt, utstyrte de gater og plasser i hjembyen min med navn tilhørende fryktinngytende nazipamper. Således måtte jeg bruke Joseph Goebbels gate for å komme på skolen, og kameraten min bodde nu på Adolf Hitlers Platz.

Undertegnede hadde ikke i sin vildeste fantasi trodd at noen av våre folkevalgte politikere ville gå til det skritt å håne blant annet de som heltmodig ofte med livet som innsats kjempet for at vi i dag lever i et fritt land.

Å ville kalle opp en gate eller plass etter en erkenazist og landssviker som forgudet Adolf Hitler, er jamngodt med å hedre Hitler og alt det han sto for.⁵³

Slike nye navn på gater ble blant annet innført i Vadsø.⁵⁴ Dette er ikke av de mest kjente hendelser i krigshistorien, men er en del av det kollektive minnet om okkupantenes arroganse.

Spørsmålet er om disse leserinnleggene med argumentasjon mot Hamsun-gate og minnesmerke hadde fått like stor effekt om de individuelle, personlige fortellingene ikke kunne knyttes til det etablerte kollektive minnet om den andre verdenskrigen i Norge. Innleggene ovenfor var skrevet av barn av motstandsfolk og krigsseilere. De koblet sine fortellinger til mor og far, men de passet alle inn i det kollektive minnet om hva krigen gikk ut på.

Den personlige tonen var til stede også hvor skribentene ikke hadde den samme personlige tilknytningen til krigen. Ett eksempel er Marie Thygesens innlegg:⁵⁵

53 Bertil Kling: «Påtvunget nazimarkering enda en gang?», *Grimstad Adressetidende* 26.2.2009.

54 Trine Vidunsdatter ofl.: «For 74 år siden hadde Einar stått på 'Adolf Hitlers Platz'», *NRK.no/Finnmark*, lesedato 11.12.2017.

55 Marie Thygesen: «Ja til krigsseilernes minnesmerke», *Grimstad Adressetidende* 20.1.2009.

Som ung postfunksjonær jobbet jeg på Bestun Postkontor i 1961–62, og da ble de første, tror jeg, krigserstatninger utbetalt. Jeg fikk høre om mange triste skjebner av min sjef, som var fra Bestun. En krigsseiler som het Thorbjørnsen skalv så på hendene at han brukte mange minutter på å skrive navnet sitt.

Anne Eriksens beskrivelse av hvordan historiekunnskapen forvandles til egen personlig erindring, gjaldt nok ikke bare Marie Thygesen i 2009. Man omskaper hendelser til personlige minner og forestillinger selv om man ikke har opplevd dem selv.⁵⁶ Både Kling, Eftevaag, Røed og Thygesen bearbeidet personlige minner i en debatt som denne gangen tok utgangspunkt i Hamsun. Minnearbeidet skapte, som Halbwachs beskriver det, engasjement blant innbyggerne med klare utsagn om gruppe-tilhørighet.

Dag Aasland tok i sin faste spalte «Byen og verden» tak i debatten. Han var riktignok ikke alene om å skrive om hvordan det dualistiske synet på Hamsun bunner i motsetninger i det enkelte mennesket selv. «Å prøve å skyve mennesket Hamsun inn i den historiske glemselen, er å prøve å fornekte noe i oss selv, som de mennesker vi alle er. Det tror jeg vil gjøre oss dårligere rustet til å møte nye farer, når de måtte komme.»⁵⁷

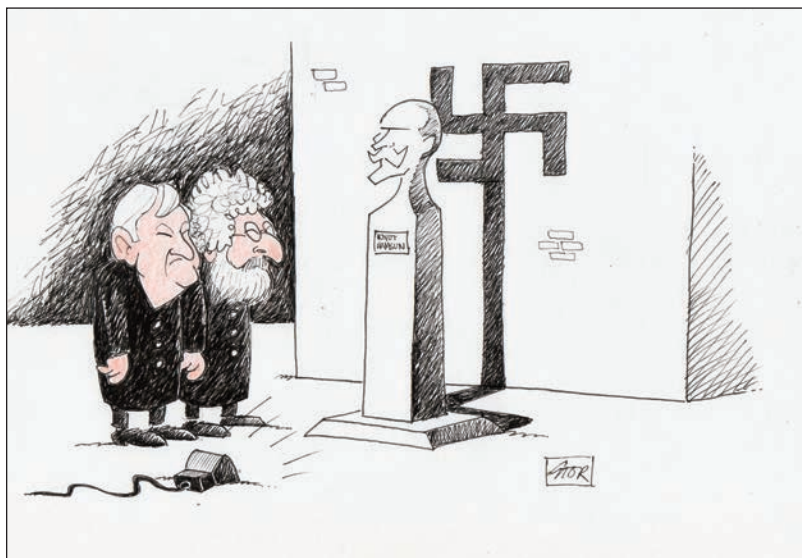
I et intervju i Grimstad Adressetidende vektla leder Øystein Haga (V) i kultur- og miljøutvalget at det var viktig å forsone seg med Hamsun, selv om han syntes at dette var vanskelig. Han fortalte også at faren satt i konsentrasjonsleir.⁵⁸ Slik knyttet også Haga sitt individuelle minne til det kollektive minnet om den andre verdenskrig, men han fikk samtidig sagt at det er mulig å ønske et tilrettelagt minneste for Hamsun selv om han kjente sorg over farens skjebne.

Haga viste at om man ikke skal gå god for nazisme, og samtidig har et ønske om å hedre dikteren Hamsun, må dikt og verk skiller. Et monument gjør ikke nødvendigvis det. Alternativet blir da å tale for

56 Jf. Anne Eriksen: *Historie, minne og myte*. Oslo 1999, s. 103.

57 Dag Aasland: «Hamsun og vi», *Grimstad Adressetidende* 21.2.2009.

58 Birte Hegerlund Rune: «– Byen må forsones», *Grimstad Adressetidende* 16.1.2009.

Hamsunselskapets leder Ola Veigaard (til venstre) og kommunestyrerepresentant Øystein Haga (til høyre) ble karikert av Hermund Storsæter i lokalavisen rett etter bystedtaket. De var to av tilhengerne av en Hamsun-byste. Karikaturtegning: Hermund Storsæter, *Grimstad Adressetidende* 31.1.2009.

forsoning. Dette betyr at man tar innover seg Hamsun på godt og vondt og kan leve videre med en sammensatt, ambivalent forestilling om Hamsun.

Forsoningsmøtet

Saken om bysten på Knut Hamsuns plass hadde revet opp et betent sår i Grimstad. I kjølvannet av kommunestyremøtet hvor saken ble avgjort, tok ordføreren initiativ til et åpent forsoningsmøte. Han var rystet over ordbruken i debatten og mente det var galt at unge tok over følelsene fra dem som opplevde vonde ting under krigen.⁵⁹ «Vi har fått en type nazidebatt som også begynner å farge andre samfunns-

59 Karin Engh: «Ordføreren vil ha forsoning», *Grimstad Adressetidende* 7.2.2009.

debatter i Grimstad», kunne han fortelle pressen.⁶⁰ Til forsoningsmøtet inviterte han Inge Eidsvåg, tidligere rektor på Nansenskolen og fredsmekler på Balkan.

Dette handlet ikke om flertall mot mindretall i kommunestyret, hvor alle skulle bli vel forlikt, mente ordføreren. Han ønsket å få perspektiver utenfra på hva forsoning er. Han håpet at de som kom på møtet, ville «finne ut hva vi kan forsone oss med og hvordan vi kan forsone oss». «Historie er historie», sa ordføreren og mente at «vi kan lære av historien, men vi må også se framover».⁶¹

Sett i lys av hvordan det kollektive minnet om andre verdenskrig la premissene for minnet om Hamsun, kan møtet sees som et forsøk på å nyansere dette. Forsoningsmøtet kan imidlertid også leses som en minnepolitisk strategi for å fremme den minnekulturen som kommunen stod for. Kommunen ønsket å feire Hamsun som en del av Dikternes by og hadde en egen komité som arbeidet med dette. På denne måten prøvde ordføreren å støtte opp under en minnekultur for Hamsun hvor det var positivt å minnes ham.

Ordføreren oppnådde ikke den forsoningen eller felles forståelsen av behovet for forsoning som han ønsket. Flere var kritiske til møtet i forkant. To kommunestyrerepresentanter følte seg krenket av utspillet til ordføreren. De tilhørte begge mindretallet i bystesaken.

Terje Stalleland (FrP) var den første til å gå ut mot ordførerens initiativ. Han mente at «her skal 'seierherren' i avstemmingen forklare og definere hva forsoning er for noe».⁶² Han tok til orde for at de vanlige demokratiske spillereglene om simpelt flertall ikke burde gjelde i slike saker hvor han mente et solid mindretall hadde godt begrunnede argumenter. Den andre kommunestyrerepresentanten var Brit Eskedal (Ap). Hun oppfattet debatten i kommunestyret dithen at «alle de som har vonde tanker og opplevelser etter krigen, må glemme disse og tilgi alt».⁶³ Hun trakk fram at det å forsones er en privat sak, og la til at

60 Dagfinn Grønland: «Nei til fredsmegleren», *Agderposten* 11.2.2009.

61 Miriam Grov: «Strid om forsoning i Dikternes by», *Agderposten* 28.2.2009.

62 Dagfinn Grønland: «Nei til fredsmegleren», *Agderposten* 11.2.2009.

63 Miriam Grov: «Strid om forsoning i Dikternes by», *Agderposten* 28.2.2009.

Ordføreren vil ha forsoning

■ Antonsen skremt over hatske utspill på nettavisene

Ordfører Hans Antonsen er forskrekket over en del utsagn som er kommet den siste tiden i forbindelse med debatten om gate, vei eller plass med Hamsuns navn. Dette vil han gjøre noe med.

– Det er kommet mange hatske utspill om Knut Hamsun, og det verste er at denne talemåten smitter også over på andre sakofelter. Folk har begynt å dra paralleller til krig også på andre felter, sier Antonsen.

– Jeg har stor respekt for de med familie i Grimstad som opplevde vonde ting under siste verdenskrig. Men når unge folk overtar disse feltsene, blir det helt galt. Da blir det gjerne ueristisk og urymende.

Han henviser til innlegg på avisenes nettsider hvor det er kommet mange grove kommentarer, som blant annet at «Grimstad er Norges nazihovedstad», at det er mange nazisymptomer i Grimstad, om innflyttinge nazister og så videre.

– Det er ikke eldre folk med vonde minner som skriver slike, dette er trolig de unges språkbruk. Som ordfører vil jeg bare si at en slik debatt kan vi ikke ha i Grimstad, sier han.

Forsoning

– Jeg bet meg også merke i under debatten i kommunestyret at vi ikke en gang var enige i hva forsoning er, sier Antonsen.

Han påpeker at mange som har uttalt seg i denne saken, ikke er ganske nok til å snakke noe fra kirken.

– Den av politikerne som har snakket godt og ryansert om dette, er Gunnar Eide. Gudrødenes se. Og han husker, sier Antonsen.

– Og det gjør inntrykk når Kaare Dyvik, medlem av den familien i Grimstad som vel hadde størst tap,

LIKER IKKE DEBATTEN. Ordfører Hans Antonsen er forskrekket over de mange hatske utspillene som er kommet siden siste tids Hamsundebatt. Nå inviterer han til åpent møte 2. mars med foredrag av forsonings ekspert Inge Eidsvåg.

har en så forsonende holdning. Da blir det galt når 30-40-50-åringene lar en debatt som nærmest er hatetall.

Innflytterhat

Stortinget har sagt man skal hedre forfatteren Knut Hamsun i årssiden det er 120 år siden han ble født, dronningen stiller opp for å delta på åpningen av Hamsunåret 2009.

– Men likevel får man slike uttalelser som man kan lese på nettavisene. Hvordan må etterkommerne av

folk som var NS-medlemmer føle denne debatten? De har ikke valgt sine foreldre/besteforeldre, sier han.

– Som nasjon hadde vel Norge et av de mest omfattende landsvikeroppjørene etter krigen. Og det er nå en gang slik at gjør man et landsvåk, så blir man straffet for det. Da

har man gjort opp for seg. Hvor lenge skal vi forsette med å dele folk i grupper?

Han mener at man kan ikke la den vanskelige debatten man har hatt i Grimstad den siste tiden, bare sille og håpe at den aldri kommer igjen. Men han

er bekymret for de frontene som som nå dras opp mot innflyttere.

– Grimstad har historisk sett vært åpen for innflyttere, og sammen med de «innfødte» har dette resultert i et dynamisk samspill, påpeker han.

Inviterer til åpent møte

Men nå har ordet vært et grup. Han har invitert Inge Eidsvåg fra Nansenskoln til å komme til Grimstad for å snakke om forsoning.

– Eidsvåg er regnet for å være en glitrende god taler, han har jobbet mye med forsoning, blant annet i prosesser på Balkan, forteller Antonsen.

– Det var Knut Mætro som satte meg på ideen, og Eidsvåg sa han gjerne ville komme.

Derfor blir det åpent møte i kommunestyresalen mandag 2. mars.

– Har politikerne møterlike?

– Nei, men jeg synes det vil være naturlig at de kommer. Jeg håper at alle som har et sterkt engasjement i denne saken vil komme.

Karin Eide
kari@agst.no

Kommunestyret vedtok 2.2.2009 å kalle opp plassen foran Grimstad bibliotek etter Knut Hamsun. Hamsun-bysten ble enstemmig vedtatt, men å kalle en plass opp etter dikteren fikk et knapt flertall med 18 mot 17 stemmer. Etter en storm av harde ord og ytringer også på andre arenaer valgte ordføreren å invitere til forsoningsmøte. Faksimile fra Grimstad Adressetidende 7.2.2009.

skulle foredraget til Eidsvåg ha noen hensikt, burde det blitt holdt for behandlingen i kommunestyret.

Begge mente at de snakket på vegne av dem som følte seg forulempet av bystesaken. Det var av hensyn til dem som hadde vonde krigsopplevelser, at kommunestyret ikke skulle tillate oppkalling etter Hamsun eller pådytte dem et forsoningsmøte.

Også direktør Aslak Brekke i Stiftelsen Arkivet leste forsoningsmø-

tet inn i denne sammenhengen.⁶⁴ Han fant det underlig at en representant for flertallet tok et slikt initiativ, og mente at ordføreren misbrukte ordet «forsoning» når han inviterte til dette møtet. «Jeg føler mer det handler om at folk er uenig og at man vil at alle skal bli enig», sa han.⁶⁵ Eidsvåg kunne nok bidra med å forsøke å få folk til å forstå hverandres ståsted, men å kalle det forsoning ville være feil, mente Brekke.

Før møtet sa Eidsvåg selv at han ikke kom til Grimstad «som en overdommer som skal si hva som er rett og galt i Hamsun-saken», men at han ville si noe om forsoning generelt og mulighetene for forsoning.⁶⁶ I foredraget fortalte han om hendelser fra både den andre verdenskrig og fra Balkan-konflikten hvor forsoning var sentralt. Selv om han i forkant hadde sagt at han ikke ville ta stilling i Hamsun-debatten i Grimstad, avsluttet han foredraget sitt med sin oppfatning av Hamsun: «Jeg mener [...] at vi ikke må glemme landssviket hans, men heller ikke la det hindre oss i å glede oss over diktningen hans. Det ene må ikke overskygge for det andre.»⁶⁷

De kommunestyrerepresentantene som hadde uttalt seg, hadde bystesaken friskt i minne da de protesterte mot forsoningsmøtet. Denne manglende distansen kom også til å prege det som ble sagt på møtet. Da var det ikke den politiske debatten som hadde funnet sted noen måneder tidligere, som dominerte, men hendelser som lå mye lenger tilbake i tid. Det aktualiserer David Uzzell og Roy Ballantynes begrep *opphetet tolkning*, som er nevnt tidligere. De tar til orde for at følelser også er en del av en tolkning. Nærheten man opplever til ting, er med på å påvirke forståelsen av fenomenet. Tidsfaktoren gir etter hvert en distanse til hendelser, men det er ikke gitt hvor lang tid det må gå før dette påvirker den emosjonelle reaksjonen. Eidsvåg hadde selv trukket fram at tid er viktig for forsoning. Flere av møtedeltakerne

64 Stiftelsen Arkivet er Senter for historiefremføring og fredsbygging. Senteret ligger i Kristiansand i de tidligere lokalene til Statsarkivet. Fra 1942 til 1945 hadde det tyske sikkerhetspolitiet sitt hovedkvarter der.

65 Miriam Grov, samme sted.

66 Miriam Grov, samme sted.

67 Kjetil Karlsen: «Landssviket må ikke skygge for diktningen», *Grimstad Adresse-tidende* 5.3.2009.

FORSONING – Vi trenger ingen fredsmeglere for å forsone dem som vil ha en Knut Hamsun plass i Grimstad og dem som sier nei, mener Terje Stalleland (Frp).

FOTO: ERIK HOLAND

Nei til fredsmeglere

Terje Stalleland (Frp) er ikke imponert over initiativet fra ordfører Hans Antonsen om et forsoningsmøte etter den opprivende Hamsun-debatten i Grimstad. – Jeg blir ganske provosert, sier Stalleland.

DAGFINN GRØNLUND
dagfinn@agderposten.no 932 24 790

Han tilhører mindretallet i Grimstad kommunestyre som for halvannen uke siden med knappst mulig flertall vedtok å kalle plassen foran nåværende Grimstad bibliotek, det som skal bli Hamsun-museum, for Knut Hamsuns plass.

Både før og etter vedtaket har debatten rørt i tvister og på nettstedet, blant annet på agderposten.no.

Ordføreren er forundret over de mange hatke utspenning. Han har invitert Inge Eidsvåg

fra Nansenskoln til Grimstad for å snakke om forsoning på et åpent møte.

Misbruker demokratiet

– Ordføreren er med i et knapt flertall på 18 mot 17 stemmer som misbruker demokratiet til å kalle opp en plass etter Knut Hamsun. Det provoserer og skærer en mengde mennesker. Så tar han initiativ til å kalle en «fredsmeglere» fra Østlandet for å forklare dem som føler seg tråkket på at de må forsones. Her skal «ordføreren» i avstemningen forklare og definere hva forsoning er for noe. Det er å over spille, mener Stalleland.

– Dette er en type saker som ikke bør avgjøres av et knapt flertall. Demokratiet bør ikke brukes til å presse gjennom et vedtak i en slik sak og overkjøre et solid mindretall som sitter med godt begrunnede argumenter, mener han.

– Jeg er sikker på at de som har tapt denne saken ikke kommer til å lage noe trøbbel. Vi biter i oss nederlaget og tilgir den dumheten som flertallet gjør med å presse gjennom et slikt vedtak. Det gjør vondt verre når sjerherren skal definere hva forsoning er, mener Terje Stalleland.

Nazidebatt

Ordfører Hans Antonsen forklarer at grunnen til at han ønsker et forsoningsmøte, er den hardheten han mener har preget debatten.

– Vi har fått en type nazidebatt som også begynner å farge andre samsfunnsdebatter i

Grimstad. Lokalsamfunnet må ta tak i dette og finne ut hva årsaken er til at denne debatten er så hard. På begge sider føler mange at dette gjør vondt, sier ordføreren.

KAPPA: – I debatten om Hamsun snur Frp kappa etter vinden, mener ordfører Hans Antonsen, her på Knut Hamsuns plass. ARKIVFOTO

– Inge Eidsvåg er respektert på dette området. Dette er et tilbud. De som synes det er provoserende å snakke om hvordan vi kan komme hverandre i møte, kan bare la være å komme. Men jeg vil minne Frp om at det var

et medlem i dens partigruppe som foreslo var ute med å foreslå en gate oppkalt etter Knut Hamsun. Men nå opplever vi at Frp igjen snur kappa etter den velen vinden blåser, sier Hans Antonsen.

Kommunestyrerepresentant Terje Stalleland fra FrP lot seg ikke imponere av ordføreren initiativ. «Jeg er sikker på at de som har tapt denne saken ikke kommer til å lage trøbbel. Vi biter i oss nederlaget og tilgir den dumheten som flertallet gjør med å presse gjennom et slikt vedtak», uttalte han til avisen. Faksimile fra Agderposten 11.2.2009.

var sterkt engasjert i spørsmålet om forsoning med Hamsun. Den nødvendige tiden var ikke tilbaketrukket, og utsagnene illustrerte at Hamsun fortsatt var en følelsesmessig og ikke bare en kognitiv erfaring for dem.

Vel 100 mennesker deltok på møtet. Mange konsentrerte seg om hvorvidt de kunne forsones seg med Hamsun eller ikke. En sentral person i bystesaken, Kaare Dyvik, var til stede under møtet. To år tidligere hadde han gjort det mulig å foreslå en Hamsun-byste i det hele tatt. «Ingen må forledes til å tro at jeg har sviktet mine prinsipper og vil forgylle landssvikerens Knut Hamsun», understreket han. Dyvik mente selv han var realist og visste at det ville komme en byste av Hamsun til slutt. Det som var maktpåliggende for ham, var at man tegnet et historisk bilde av Hamsun som nazist, i tillegg til at motstandsbevegelsen ble framhevet i Grimstad fordi den hadde vært forsømt. Kaare Dyvik var én av få på forsoningsmøtet med personlige minner fra den andre verdenskrig. Paradoksalt nok var han en av de mest forsonende i møtet. Han kalte konflikten for en Hamsun-knute. «Mitt ønske var at vi skal klare å mykne opp stemningene på begge sider. Men det har ikke skjedd», beklaget han etterpå.⁶⁸

Forholdet mellom Hamsun og den andre verdenskrig var kjernen i andre innlegg også. Marit Aslaksen mente at hans litteratur ikke ville levd så lenge uten hans nazistiske sympatier.⁶⁹ Knut Engelskjøn trakk fram at man ikke måtte glemme at Hamsun hadde ønsket et Norge under Hitlers ledelse.⁷⁰ Knut Møretrø på sin side mente at det rådet mange vrangforestillinger om Hamsun. Han framhevet at Hamsun selv mente at han ikke var forræder, og at mange av Hamsuns venner sa at han var til å stole på.⁷¹ Utsagnene illustrerer at selv om den andre verdenskrig var avsluttet for over seks tiår siden, vekket den fortsatt emosjonelt engasjement. Tidsspennet mellom krigen og forsoningsmøtet hadde ennå ikke tilført ordskiftet en intellektuell kjølighet.

Uzzell og Ballantyne sier også at psykologisk distanse til handlinger kan framheve eller dempe en persons følelsesmessige involvering. Øyvind Berntsen fra familien Petersen Nørholmen trakk fram den før

68 Dagfinn Grønlund: «Forgyller ikke landssvikerens», *Agderposten*, 4.3.2009.

69 Dagfinn Grønlund: «Lever på nazismen», *Agderposten* 4.3.2009.

70 Dagfinn Grønlund: «En plass for nazisten og dikterhøvdingen», *Agderposten* 4.3.2009.

71 Dagfinn Grønlund: «'Livsfarlig' å si sin mening om Hamsun», *Agderposten*, 4.3.2009.

nevnte navnesaken, rettssaken som Hamsun førte mot familien Petersen Nørholmen i 1933.⁷² Berntsen rettet med det oppmerksomheten mot en privat sak som lå enda lenger tilbake i tid enn krigsårene. Familien hadde fortsatt en psykologisk nærhet til navnesaken som gjorde at Berntsen ønsket å vise hvordan Hamsun hadde oppført seg i nærsamfunnet. I motsetning til dem som satte Hamsun inn i det kollektive minnet om den andre verdenskrig, fikk Berntsen mindre gehør for sitt minne om Hamsun som en arrogant innbygger i Eide.

Aktørene forholdt seg til forsoningsmøtet på to ulike måter.

Stalleland, Eskedal og Brekke satte det inn i en politisk ramme. De vurderte initiativet fra ordføreren ut fra saken om bysten på Knut Hamsuns plass, hvor et knapt flertall hadde beseiret et stort mindretall. Dette mindretallet skulle nå forsone seg med sitt nederlag.

Dyvik, Aslaksen, Engelskjøn og Møretrø vurderte rammen av historien og Hamsun i et historisk lys. Det kollektive minnet om den andre verdenskrig var gjennomtrengende også her – kampen mellom de gode nordmennene og de onde nazistene hvor Hamsun valgte feil side.

På møtet var det imidlertid også ett personlig minne som trådte fram i det kollektive minnet: Dyviks minne om torpedering som han satte inn i rammen av verdenskrigen. Berntsen lyktes ikke med å sette sitt personlige minne om navnesaken inn i en kollektiv ramme som andre delte, og dermed forble det et personlig minne.

Utstillingen «Hamsuns postkasser»

En jubileumsutstilling i Hamsun-året hadde vært en del av planene i stedsutviklingsprogrammet Dikternes by siden 2005. Grimstad skulle være «byen som vil lære verden om Ibsen og Hamsun».⁷³ Satsningens største løft skulle være et nytt nasjonalt senter med arkiv, bibliotek og museum, et Ibsen- og Hamsun-senter, som skulle åpne på 150-årsdagen for Knut Hamsuns fødsel 4. august 2009.⁷⁴

72 Dagfinn Grønland: «Navnesaken», *Agderposten* 4.3.2009.

73 Grimstad kommune: *Byen som ville lære verden om Ibsen og Hamsun*, Grimstad 2005.

74 Samme sted.

«Jubileumsfeiringar er ofte komplekse fenomen», skriv Olaf Aagedal. «Dei har ofte ein lang planleggingshorisont og opphavelege intensjonar kan endre seg når dei blir realiserte i konkrete arrangement.»⁷⁵ Da Grimstad bys museer i 2009 åpnet utstillingen «Hamsuns postkasser» i byens uterom, var denne jubileumsutstillingen blitt noe ganske annet enn det som hadde ligget i tidligere planer. Det nasjonale senteret var blitt redusert til fem postkasser.

I boka *Kunsten å jubilere* drøftes Grunnlovsjubileet 2014 i et minnepolitisk perspektiv gjennom aspektene intensjon, produksjon og resepsjon.⁷⁶ Vi vil i det følgende drøfte jubileumsutstillingen «Hamsuns postkasser» gjennom de samme aspektene.

Vi begynner med å se på intensjon – hvilke sentrale visjoner og målsetninger som lå til grunn for utstillingen.

I den daværende museumsplanen, vedtatt i kommunestyret i 2008, var det fremdeles et mål å ferdigstille en Hamsun-utstilling til jubileet. Nå skulle den gamle bytingssalen i Storgata 44 benyttes som utstillingslokale. Der skulle det også etableres et Hamsun-museum på lengre sikt. I 2009 var ikke det planlagte senteret blitt realisert, og Grimstad bys museer disponerte ingen museumsbygning for Hamsun-formidling. Strategien ble derfor å velge et annet klassisk virkemiddel innenfor museumsformidling, nemlig utstilling. Å lage en jubileumsutstilling i Storgata 44 var en strategi som skulle berede grunnen for et nytt Hamsun-museum.

Museet henvendte seg derfor til kommunen om muligheten av å benytte Grimstad biblioteks 2. etasje i Storgata 44 til en midlertidig utstilling. Der lå barneavdelingen i biblioteket, og kommunestyret oppfordret til å finne et annet passende lokale.⁷⁷ Begrunnelsen var at det ikke var forsvarlig å flytte bibliotekets barneavdeling. Til sist besluttet

75 Olaf Aagedal: «Innleiing: å feire fortida», i Olaf Aagedal ofl. (red.): *Kunsten å jubilere: Grunnlovsfeiring og minnepolitikk*, Oslo 2017, s. 13.

76 Olaf Aagedal ofl. (red.): *Kunsten å jubilere: Grunnlovsfeiring og minnepolitikk*, Oslo 2017.

77 Referat fra kommunestyremøte i Grimstad 30.6.2008, Vedtaksprotokoll for Kommunestyret 2007–2011, *Grimstad.kommune.no*, lesedato 19.12.2017.

museet at utstillingen skulle finne sted i Grimstads byrom. Dette valget ble først og fremst tatt fordi det da ikke fantes andre ledige lokaler i byen. Finansieringsprosessen ble både seig og vanskelig; museet fikk mange avslag på sine søknader. Knut Hamsuns navn klang dårlig, finanskrisen var et faktum, men museet fikk til slutt finansieringen på plass.

Ungdom ble raskt pekt ut som hovedmålgruppe. Et av målene var å bidra til å gi unge mennesker et forhold til Hamsun. Utstillingen skulle derfor fokusere på den unge Hamsun og hans tidlige diktning.⁷⁸ I en søknad til Norsk kulturråd skrev museet: «Vi vil formidle Hamsun til ungdom på en nyskapende måte, i en moderne og urban utstilling. Utstillingen skal vekke oppmerksomhet, nysgjerrighet og provokasjon.»⁷⁹

Debatten om hvorvidt en kunne tillate seg å minnes Knut Hamsun, hadde tatt mye plass i Grimstad da utstillingen skulle lages og gjennomføres. Mange mente at litteraturen var stor, mens mennesket Hamsun framfor å minnes heller burde glemmes, sett i lys av hans nazisimpatier under den andre verdenskrig. Museet valgte å forholde seg til dualiteten mellom dikteren Hamsun og personen Hamsun på en annen måte. I museets søknad til Kulturrådet het det at utstillingen skulle legge vekt på både Hamsuns romaner fra 1890-årene og Hamsun «som en motsetningsfull og gåtefull personlighet».⁸⁰ Intensjonen var et forsøk på å se Hamsun i et større perspektiv, fra ulike sider, i relasjon til både hans diktning og hans person.⁸¹

Museet ønsket at utstillingen skulle provosere og skape debatt.⁸² Denne intensjonen var slik sett det motsatte av ordførerens forsoningsinitiativ våren 2009. I et minnepolitisk perspektiv kan vi si at museet ønsket å utfordre den rådende minnekulturen gjennom å vise at det var mulig å minnes både dikteren Hamsun og personen Hamsun.

78 Grimstad bys museer: *Prosjektbeskrivelse for Hamsun-utstillingen i Grimstad 2009*, udatert.

79 Grimstad bys museer: *Søknad til Norsk kulturråd om midler til Hamsun-utstilling 1.12.2008*.

80 Samme sted.

81 Grimstad bys museer: *Prosjektbeskrivelse for Hamsun-utstillingen i Grimstad 2009*, udatert.

82 Samme sted.

Museets intensjon om debatt og provokasjon kan også sees i lys av en generell museumsfaglig utvikling i retning av mer problembaserte utstillinger. I 2003 lanserte det statlige forvaltningsorganet ABM-utvikling prosjektet Brudd. Prosjektet skulle stimulere museene til å hente fram og fortelle de vanskelige og kontroversielle historiene, tørre å stille spørsmål, ta standpunkt og invitere til debatt.⁸³ Dette var noe Grimstad bys museer måtte forholde seg til også i Hamsun-året 2009. Ved jubileer kan museer fort få en dobbeltrolle ved at de skal synliggjøre og gi anerkjennelse til jubilanten og samtidig utvikle og formidle kritisk kunnskap.

I boka *Museum. En kulturhistorie* skriver Anne Eriksen om museer som formidler utvalgte personer: «Antallet personalhistoriske museer, for eksempel kunstner- og forfatterhjem, er også voksende og fungerer gjerne som æresbevisninger eller monumenter.»⁸⁴ Museum som æresbevisning eller som monument er det interessante poenget i denne sammenheng. Det er noe permanent ved et museum, og museer blir gjerne sett på som sannhetsinstitusjoner. I dette perspektivet vil et museum, i kraft av å være et monument, være en minnepolitisk aktør som kan utfordre eller opprettholde minnekulturen.

Museet mistet det ene virkemiddelet etter det andre og endte opp med en jubileumsutstilling bestående av fem postkasser i byrommet. I jubileumsåret var det mange ulike aktører, deriblant museet, Dikternes by og Grimstad kommune. Da var det ikke lett for publikum å vite hvem som var avsender av utstillingen.

Aspektet produksjon gir oss mulighet til å se på utstillingens konsept. Fem installasjoner skulle plasseres ulike steder i sentrum av Grimstad. Hver av dem skulle ta utgangspunkt i en følelse eller sinnsstemning som er beskrevet i Hamsuns verker. Etter hvert pekte postkassen seg ut som grunnform for installasjonene.

Utgangspunktet for dette var det eneste daværende minnesmerket etter Knut Hamsun i Grimstad, en antikvarisk postkasse som Hamsun selv skriver om i *Paa gjengrodde Stier* (1949). Med en postkasse

83 ABM-utvikling: *Brudd. Om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle. ABM-skrift 26*, Oslo 2006.

84 Anne Eriksen: *Museum. En kulturhistorie*, Oslo 2009, s. 198.

Postkassen «Forbanna» ble man først oppmerksom på i form av en sint stemme som utsa noe som kunne tolkes som eder og forbannelser. Om man kom nærmere den svart-lakkerte postkassen med perforerte «kulehull», så man ungdommenes egne tolkninger av å være forbanna. På innsiden var det et sitat fra *Sult*, hvor den navnløse hovedpersonen forbanner Gud, og (lengre nede) et sitat fra den heftige samtalen mellom Hamsun og Hitler i Berlin 23. juni 1943. I bunnen var det montert en spikermatte på dyp rød bunn. Foto: Gunnar Edvard Nielsen Gundersen.

følger konnotasjoner til kommunikasjon, eller å sende og motta en eller annen form for budskap. Postkassen i seg selv skulle også være et bilde på at museet ønsket dialog om Hamsuns litterære verk og det som publikum ellers hadde på hjertet omkring Hamsun.⁸⁵

De fem sinnsstemningene som ble valgt, var «Forbanna», «Rastløs», «Sjalu», «Forelska» og «Lykkelig». Elever ved Dahlske videregående skole i Grimstad laget sine egne tekster for hver av disse, og tekstene ble trykket på postkassenes utside. På lokkene stod oppfordringen «Åpne meg!». På innsiden var det tekster i to andre lag: en beskrivelse av en sinnstilstand fra biografisk stoff om Hamsun, og ett eller flere sitater fra Hamsuns diktning. Det var sammensetningen av slike ulike tekster museet tenkte kunne virke provoserende.

Til sist vil vi se på resepsjon – hvordan utstillingen ble mottatt. «Publikumsreaksjonene var svært polariserte – fra begeistret applaus til raseri og hærverk», skriver litteraturforskeren Oddbjørn Johannessen i en artikkel om forsoning hos Hamsun.⁸⁶ Han bruker «Hamsuns postkasser» som eksempel på en god måte å formidle en betydelig, men kontroversiell kunstner på, der man kan ivareta mer enn ett hensyn. Utstillingen presenterte Hamsun på en ikke-harmoniserende måte, mener Johannessen. Han hevder videre at denne ikke-harmoniserende formidlingen, med en formidling av Hamsun både som verdensberømt dikter og som «vår kanskje mest verdensberømte landsviker», var en tenkning som eksemplifiserer Frode Thuens definisjon av begrepet forsoning: «å akseptere og integrere det som har skjedd som en del av din historie det er mulig å leve med».⁸⁷

I *Eстетisk teori* framlegger Theodor W. Adorno sin tese om at den moderne kunsten ikke skaper orden i kaos, men kaos i orden.⁸⁸ Med

85 Grimstad bys museer: *Prosjektbeskrivelse for Hamsun-utstillingen i Grimstad 2009*, udatert.

86 Oddbjørn Johannessen: «Finnes det forsoning hos Hamsun? Kan vi forsonne oss med Hamsun?», i Hans Chr. Garmann Johnsen ofl. (red.): *Kunstens form og kulturens bruk*, Kristiansand 2011, s. 126.

87 Oddbjørn Johannessen, samme sted, s. 126.

88 Theodor W. Adorno: *Ästhetische Theorie. Gesammelte Schriften 7*, Frankfurt am Main 1986, s. 144.

Postkassen «Lykkelig» på Terje Vigens brygge ble oppfattet som et kunstverk av både publikum og journalister. I postkassen var det utdrag fra Hamsuns *Victoria* sammen med ungdommenes tekster om det å være lykkelig. Når man nærmet seg postkassen, kunne man høre fuglesang. Foto: Gunnar Edvard Nielsen Gundersen.

bakgrunn i et slikt utsagn kan «Hamsuns postkasser» sees mer som et kunstprosjekt enn et musealt formidlingstiltak i Hamsun-året. Det viste seg da også at publikum og journalister kom til å oppfatte det som et kunst-prosjekt. En museumsansatt som fotodokumenterte utstillingen etter åpningen, ble vitne til en barnefar som prøvde å hindre sønnen i å klatre på «Lykkelig»-postkassen. Postkassen var utstyrt med vinger i et silikonmateriale, og nå ble disse revet løs. Faren sa unnskyldende: «Vi ødela visst kunsten.»

Ganske snart kom mer intendert hærverk til å gå ut over installasjonene. Samtidig verserte en del tall i media om hva postkassene hadde kostet. «Kostbar Postkasse-kunst», skrev *Agderposten* nesten to uker etter åpningen.⁸⁹ Noen kunstdebatt ble det likevel ikke. Hærverket og of-

89 Maria Løvik: «Kostbar Postkasse-kunst», *Agderposten* 1.7.2009.

fentlig pengebruk kom til å dominere medieoppslag og avisdebatt. Det er umulig å vite om de negative oppslagene om pengebruken hadde kommet dersom utstillingen i større grad hadde samsvart med det mange mente var den «riktige» måten å minnes Hamsun på.

Hærverk som «kommunikasjonsform» er regnet som et «språk-løst» fenomen og kan være vanskelig å forstå. Hvordan skal en forsker fange opp og forstå bakgrunnen for slike handlinger? Uansett skal en ikke overdrive den provokative kraften som utløser vandalisme. Butikkene i Grimstad sentrum kan ikke ha varer utstilt utendørs over natten; alle varer og løse skilt må inn før stengt. Likevel var det tydelig at de som gikk løs på postkassene, i noen tilfeller hadde med seg verktøy. Den mest nærliggende tolkningen er at hærverket hadde sin bakgrunn i anti-nazisme.

Konklusjon

Personmuseer, som litteraturmuseer ofte er, er gjerne opptatt av å knytte person og sted sammen. Grimstad bys museer hadde ikke noe Hamsun-museum annet enn i navnet. Hamsun-museet var «hjem-løst» og formidlet heller Hamsuns liv og litteratur i byrommet sommeren 2009. Museets utstilling representerte et forsøk på å belyse alle sider ved Hamsun, uten normativt å ta stilling til hvilke av Hamsuns handlinger som skulle vektlegges.

Offentlige aktører som Grimstad bys museer, Grimstad – dikternes by og Grimstad kommune arbeidet under jubileet strategisk for å berede grunnen for et Hamsun-museum på lengre sikt. Dette var viktig for å kunne markedsføre seg som Dikternes by. Minnepolitisk sett hadde Dikternes by i det hele tatt interesse av at Hamsun ble tatt opp til offentlig debatt lokalt, slik at det kunne gjøres opp med Hamsun-hatet.

En tradisjonell minnekulturell praksis som avduking av en dikterbyste på en plass navngitt etter dikteren, viste seg i 2009 å stå i strid med mange av innbyggernes forståelse av hva en slik praksis innebærer. I Grimstad blir det lagt ned krans på et Ibsen-monument utenfor Ibsen-museet hver 17. mai. For Hamsuns vedkommende ble en liknende prak-

sis sett på med forakt av flertallet av deltakerne i den offentlige debatten.

En slik praksis passet ikke med det kollektive minnet om den andre verdenskrig og Hamsuns rolle i denne. Det kollektive minnet skaper fellesskap og engasjement, og store mengder personlige vitnesbyrd og tolkninger av okkupasjonstiden ble aktualisert. Heller ikke mennesker og institusjoner som arbeidet for å hedre dikteren Knut Hamsun, kunne se bort fra det kollektive minnet om den andre verdenskrig. Disse aktørene talte for en forsoning med Hamsun. Innbyggerne skulle i dette perspektivet kunne leve med Hamsun på godt og vondt. Å leve med det konfliktfylte forholdet til Hamsun ville gjøre det umulig å glemme den vanskelige historien. På denne måten kunne man lære av historien. At det konfliktfylte forholdet til Hamsun først og fremst er en konflikt i mennesket av i dag, ble også brukt som argument for at Hamsun var verdt å minnes.

Likevel viste forsoningsmøtet at en del av befolkningen ikke hadde fått den andre verdenskrigen på avstand – verken tidsmessig eller psykologisk. Det var ikke nødvendigvis basert på at disse selv hadde vært motstandsfolk under okkupasjonen eller oppfattet seg som ofre for den. Hele debatten – med alle aktører som viste seg å være svært uenige – bar preg av at den andre verdenskrig angikk alle både som historisk kunnskap og som et personlig engasjement.

I 2017 blusset debatten opp igjen da det urealiserte Hamsun-museet igjen var på kommunens dagsorden. Debatten viste ikke tegn til at Hamsun-klimaet i Grimstad hadde blitt noe annerledes siden 2009. Her ligger kimen til en problemstilling for videre forskning.

Kilder

Arkivalia

Grimstad bys museer: *Prosjektbeskrivelse for Hamsun-utstillingen i Grimstad 2009*, udatert

Grimstad bys museer: *Søknad til Norsk kulturråd om midler til Hamsun-utstilling 1.12.2008*

Grimstad kommune, kulturutvalget: *Hamsunåret 2009 – oppkalling av gate/plass og plassering av byste*, 21.1.2009. Saksframstilling til kommunestyremøte 2.2.2009

Kultur- og kirkedepartementet: brev til Nasjonalbiblioteket 29.7.2005
Samarbeidsavtale mellom Grimstad kommune og Stiftelsen Grimstad bys museer om gjennomføring av Grimstads satsing som Dikternes by. Vedtatt av styret i Grimstad bys museer 18.9.2007 og Grimstad kommunestyre 24.9.2007

Digitale og trykte skrifter

ABM-utvikling: *Brudd. Om det ubehagelige, tabubelagte, marginale, usynlige, kontroversielle. ABM-skrift 26*, Oslo 2006

«About the foundation», *Raoulwallenberg.net*, lesedato 6.12.2017

Adorno, Theodor W: *Ästhetische Theorie. Gesammelte Schriften 7*, Frankfurt am Main 1986

Bull, Francis: «Hamsun på ny. Tale til studentene på en kulturkveld» om dikteren Knut Hamsun, våren 1953», i Francis Bull: *Møter med mennesker. Artikler og taler i utvalg*, Oslo 1987, s. 243–258

Engebreetsen, Dag Kåre ofl.: «De norske ofrene for annen verdenskrig», *VG.no*, lesedato 14.12.2017

Eriksen, Anne: *Historie, minne og myte*, Oslo 1999

Eriksen, Anne: *Museum. En kulturhistorie*, Oslo: 2009

Erl, Astrid: «Cultural Memory Studies: An Introduction», i Astrid Erl og Ansgar Nünning (red.): *A companion to cultural memory studies*, Berlin/New York 2010, s. 1–15

Forhandlinger i Stortinget 14.5.2007, s. 2943–2950

Frykman, Jonas: «To graver: Om monumenter, politisering og kulturelle parenteser», i Nils Gilje og Torunn Selberg (red.): *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*, Bergen 2007, s. 21–44

Grieg, Nordahl: «Knut Hamsun», i *Veien frem. Artikler i utvalg ved Odd Hølaas*, Oslo 1947, s. 80–88

Grimstad kommune: *Byen som ville lære verden om Ibsen og Hamsun*, Grimstad 2005

Hamsun, Knut: «Norsk litteratur» og «Psykologisk litteratur», i *Samlede verker, 25. På turné*, Oslo 2009, s. 15–66

Hamsun, Knut: «Mot overvurdering av dikteren og diktningen», i *Samlede verker, 25. På turné*, Oslo 2009

Hamsun, Knut: «England må i kne», i *Samlede verker, 25. På turné*, Oslo: 2009

Hamsun, Knut: «Tyskland og England», i *Samlede verker, 27. Taler på torvet II*, Oslo 2009

Hamsun, Knut: «Svar til Illustrert biografisk leksikon», i *Samlede verker, 27. Taler på torvet II*, Oslo: 2009

Hamsun, Knut: «Ossietzky», i *Samlede verker, 27. Taler på torvet II*, Oslo 2009

Hamsun, Knut: «Adolf Hitler», *Aftenposten* 7.5.1945

Homlung, Otto: «Feiringen av en nazist», *Adresseavisen* 19.1.2009, *Adresseavisen.no*, lesedato 5.12.2017

- Johannessen, Oddbjørn: «Finnes det forsoning hos Hamsun? Kan vi forsonne oss med Hamsun?», i Hans Chr. Garmann Johnsen ofl. (red.): *Kunstens form og kulturens bruk*, Kristiansand 2011, s. 118–126
- Kolloen, Ingar Sletten: *Hamsun. Svermer og erobrere*, Oslo 2009
- Kverndokk, Kyrre: «Monumentalt og usynlig: Minnesmerkers vei inn og ut av glemselen», i Anne Eriksen, Mia Göran og Ragnhild Evang (red.): *Tingenes tilsynekomster. Kulturproduksjon, materialitet og estetikk*, Oslo 2013, s. 123–143
- Larsen, Lars Frode: *Radikaleren*. Oslo 2001
- Nasjonalbiblioteket: *Rapport Hamsun 2009*, Oslo [2010]
- «Ny kritikk mot Hamsun-markering», *Raoulwallenberg.net*, lesedato 5.12.2017
- Pålshaugen, Øyvind: «Hvordan redde Hamsun fra Hamsun?», i Hans Chr. Garmann Johnsen ofl. (red.): *Kunstens form og kulturens bruk*, Kristiansand 2011, s. 46–61
- Rem, Tore: *Hamsun. Reisen til Hitler*, Oslo 2014
- Stiftelsen Arkivet: «Fanger fra Agder 1940–1945», *Stiftelsen-arkivet.no*, med etternavn som begynner på C–D, lesedato 14.12.2017
- Stuberg, Tore: *Hamsun, Hitler og pressen: Knut Hamsun i norsk offentlighet 1945–1955*. Oslo 1995
- Stugu, Ola Svein: *Historie i bruk*, Oslo 2008
- Uzzel, David, og Roy Ballantyne: «Heritage that Hurts. Interpretation in a post-modern world», i Graham Fairclough ofl. (red.): *The heritage reader*, London/New York 2008, s. 502–513
- Vedtaksprotokoll for Kommunestyret 2007–2011, Grimstad.kommune.no*, s. 33, lesedato 19.12.2017
- Vidunsdatter, Trine, og Tor Emil Schancke: «For 74 år siden hadde Einar stått på 'Adolf Hitlers Platz'», *NRK.no/Finnmark*, lesedato 11.12.2017
- Aagedal, Olaf, Pål Ketil Botvar og Ånund Brottveit (red.): *Kunsten å jubilere: Grunnlovsfeiring og minnepolitikk*, Oslo 2017

Avisdebatt 2007–2009, kronologisk

- Dyvik, Kaare: «Er tiden moden for en Knut Hamsun-byste på en dertil egnet plass i Dikternes by?», *Grimstad Adressetidende* 23.8.2007
- Eng, Karin: «Du store min», *Grimstad Adressetidende* 23.8.2007
- Lauvrak, Erling: «Trekker forslaget om Hamsuns gate», *Grimstad Adressetidende* 13.1.2009
- Rune, Birte Hegerlund: «– Byen må forsones», *Grimstad Adressetidende* 16.1.2009
- Eng, Karin: «Venter diskusjon om Hamsun gate», *Grimstad Adressetidende* 17.1.2009
- Thygesen, Marie: «Ja til krigsseilernes minnesmerke», *Grimstad Adressetidende* 20.1.2009

- Eftevaag, Agnethe Lehland: «Hamsun, landssviker og folkehelt – et lite apropos», *Grimstad Adressetidende* 24.1.2009
- Christiansen, Jarle: «Hva med et minnesmerke over sønnen til Anna Caroline Bang?», *Grimstad Adressetidende* 5.2.2009
- Karlsen, Kjetil: «Kan ikke bli omkamp», *Grimstad Adressetidende* 5.2.2009
- Karlsen, Kjetil: «Å være ærlig er ikke å fortie», *Grimstad Adressetidende* 5.2.2009
- Engh, Karin: «Ordføreren vil ha forsoning», *Grimstad Adressetidende* 7.2.2009
- Grønlund, Dagfinn: «Nei til fredsmegleren», *Agderposten* 11.2.2009
- Aasland, Dag: «Hamsun og vi», *Grimstad Adressetidende* 21.2.2009
- Kling, Bertil: «Påtvunget nazimarkering enda en gang?», *Grimstad Adressetidende* 26.2.2009
- Grov, Miriam: «Strid om forsoning i Dikternes by», *Agderposten* 28.2.2009
- Grønlund, Dagfinn: «Forgyller ikke landssvikereren», *Agderposten* 4.3.2009
- Grønlund, Dagfinn: «Lever på nazismen», *Agderposten* 4.3.2009
- Grønlund, Dagfinn: «En plass for nazisten og dikterhøvdingen», *Agderposten* 4.3.2009
- Grønlund, Dagfinn: «'Livsfarlig' å si sin mening om Hamsun», *Agderposten*, 4.3.2009
- Grønlund, Dagfinn: «Navnesaken», *Agderposten* 4.3.2009
- Karlsen, Kjetil: «Landssviket må ikke skygge for diktningen», *Grimstad Adressetidende* 5.3.2009
- Løvik, Maria: «Kostbar Postkasse-kunst», *Agderposten* 1.7.2009